

Н. В. Глінка,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ (на матеріалі «Зорі морів Дж. О'Коннора»)

Одним з ключових аспектів висвітлення культурного коду нації є осмислення віх її історії у мистецьких формах. Так художня література поруч з історіографією виконує важливу роль у фіксації, передачі та інтерпретації історичних подій, наповнюючи їх емоційним та експресивним забарвленням. За висловом письменника-романтика Вальтера Скотта, засновника жанру історичного роману, автора 29 романів про давню історію Шотландії та Англії, «твір розповідає не про те, що було, а про те, що ймовірно могло відбуватися», і тим самим «оживлює» історичний контекст. Ще Геродот і його послідовники включали у свої історіографічні тексти (Геродот «Історії», Фулідід «Історія Пелопоннеської війни», Ксенофонт «Грецька історія») елементи міфології, лінгвістики, філософії, а Ксенофонт у дидактичному романі «Кіропедія» тенденційно подає життєпис ідеального монарха, базуючись на фактах і вигадках про життя Кіра Молодшого.

Практично в кожній національній літературі є твори, що представляють та навертають до переосмислення історичних подій. Так, Генрік Сенкевич, польський письменник, лауреат Нобелівської премії (1905) висвітлює польську історію у трилогії «Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володівський» (1883-1888). Віктор Гюго свої романи присвячує давній історії Франції («Собор Паризької Богоматері») та її буремному революційному минулому («Знедолені», «Дев'яносто третій рік»). Американський письменник-романтик Натаніель Готорн у романі «Червона літера» (1850) представив жорстоку пуританську традицію Нової Англії.

Особливо важливими стають художні тексти про історичні події, коли реальні факти або замовчуються, або викривлюються на поталу ідеологічному сьогоденню. В українській літературі прикладами вдалої інтерпретації давньої історії можна назвати роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада», повість «Захар Беркут» Івана Франка, романи Скляренка про Київську Русь, «Роксолана» Павла Загребельного та багато інших творів, що відсилають нас до далекої минушини, метафорично оминаючи гострі суперечності сучасності. Водночас творчість Уласа Самчука зосереджена на описі його сьогодення: у трилогії «Волинь» (1932-1937) представлені шляхи національно-культурного і державного становлення України у 20-30 і роки ХХ століття, а у романі «Марія» (1934) практично одночасно зафіксована трагедія Голодомору в центральній та східноукраїнській Україні 1932-33 років, темі українського геноциду у формі голодомору присвятив свій роман «Жовтий князь» (1963) і Василь Барка. Іван Багряний у романах «Сад Гетсиманський» (1950) та «Тигролови» (1944-1947) практично задокументовує страшну реальність сталінських таборів, розповідає про страждання українського народу у більшовицькому «раю».

Сучасна література також звертається до різноманітних історичних сюжетів від часів князя Кия (Володимир Малик) до протистояння Майдану («Записки українського самошедшого» Ліни Костенко) та початку трагедії на Донбасі («Інтернат» Сергія Жадана), що вказує на концептуальну роль художнього тексту як у переосмисленні минулого, так і у фіксації подій «уприутл».

В ірландській літературі ключовою історичною подією, що визначає політичну принциповість автора є Великий голод (The Great Famine, 1845-1852 pp.) та, як його наслідок, мільйонна еміграція. Близько ста років замовчування причин і наслідків страшної трагедії лише у романі Ліама О'Флаєрти «Голод» (1937) вперше прозвучала суб'єктивізована історія, в якій батько сім'ї Брайан Кілмартін намагається зберегти похоронні традиції своєї громади перед обличчям жахливого голоду, і зрештою вмирає, намагаючись видряпати могилу для своєї дружини. З того часу точаться дебати щодо кількості та ролі літературних поглядів на голод. У 1997 році Келлехер стверджував, що «література про голод певною мірою виконала роль історії» [Kelleher 1997, с. 110]. Однак ірландська література, як і ірландська історія, зазвичай уникала зустрічі з голодом, оскільки, за словами Террі Іглтона, мовчання літератури було вираженням форми національної травми – «подія напружується на межі висловлюваного, і в цьому сенсі справді є ірландським Освенцимом» [Eagleton 1995, с. 13]. Ситуація замовчування змінилася в середині 1990-х років, що відображало зміну політичного ландшафту в Ірландії та, певною мірою, у Великобританії. У 1997 році, як частина цього процесу, прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер просив офіційні вибачення за роль його країни в ірландському голоді. Це збіглося зі 150-річчям голодомору, яке відзначалося в середині та наприкінці 1990-х років і викликало значне відновлення уваги до цієї теми.

Прочитавши спостереження Террі Іглтона про відсутність творів на тему голоду, ірландський письменник Джозеф О'Коннор сприйняв це як «виклик», і свій роман «Зоря морів» (2002) він позиціював як втручання у травматичну тишу, що огорнула історію. Однак, як він зазначив у тому ж інтерв'ю, «описати грандіозність такого катаклізму словами» без «неправомірного присвоєння чи спрощення історичного болю [...] нелегко» [цит. за O'Malley, 2015]. Неминуче цей етичний виклик потрібно було вирішувати і на формальному рівні, тому О'Коннор вирішив, що «всеохопний дух і відчуття жвавості» роману вікторіанської доби забезпечують відповідну структуру [цит. за O'Malley, 2015] як історично, так і з погляду достатнього простору для артикуляції широкого спектра різних точок зору на подію. У «Зорі морів» історичні джерела гармонійно взаємодіють із вигадкою таким чином, що дозволяють читачеві отримати широке, комплексне розуміння історичного ландшафту. Автор залучає у канву роману політичну полеміку, газетні звіти, народні спогади, листи до та від іммігрантів, балади, що накладає певну «метафіктивну вуаль», яка не дозволяє жодному з цих облікових записів зберігати ексклюзивний контроль над подією; натомість структура роману постійно висуває на перший план сконструйовану природу всіх оповідань та історій. Роблячи це – зрештою представляючи сам роман, за словами Міковскі, «як одну можливу оповідь серед інших» [Mikowski 2010, с. 190] – автор вносить радикальну невизначеність у текст. На перший погляд, видається, що в романі існує досить чітке розмежування між вигаданим та історичним: загалом цитати з історичних документів подаються як епіграфи перед розділами, тоді як дію твору здійснюють вигадані персонажі. Однак цей порядок постійно руйнується. Історичні персонажі втручаються в розповідь як безпосередньо, так і як джерела натхнення, наприклад, Чарльз Дікенс грає роль камео. Ставлячи питання про межі між історією та вигадкою, цей поліфонічний, іронічний текст, що лунає вигаданими та історичними голосами, постійно зосереджує увагу на тому, хто пише, хто розповідає історію та з якого погляду. Автор не допускає пріоритетності одного, авторитетного, вигаданого чи історичного оповідача, і, роблячи це, він переносить деяке сум'яття того часу у своє двадцять перше століття: невимовне страждання жертви голоду, жорстокість політичної та економічної систем і злочинна бездіяльність землевласників. У формі детективної історії, заангажований постмодерністською поетикою, історичний роман О'Коннора «Зоря морів» претендує на роль втраченої епопеї дев'ятнадцятого століття, що заповнює лакуни травматичного досвіду й артикулює трагедію заради унеможливлення її повтору.

Література:

1. О'Коннор, Дж. (2021). Зоря морів. Прощання зі старою Ірландією. Львів.
2. Eagleton, T. (1995). *Heathcliff and the Great Hunger: Studies in Irish Culture*. London & New York: Verso.
3. Kelleher, M. (1997). *The Feminization of the Famine: Expressions of the Inexpressible?* Cork: Cork University Press.
4. Mikowski, S. (2010). 'Reimagining the Irish Historical Novel in Roddy Doyle's *A Star Called Henry* and Joseph O'Connor's *Star of the Sea*'. *Ireland: Revolution and Evolution*. Oxford, Bern & New York: Peter Lang, 183-192.
5. O'Malley, Aidan. (2015). "To eat one's words": Language and Disjunction in Joseph O'Connor's *Star of the Sea*. *Neo-Victorian Studies* 8:1 (2015), pp. 131-159.